

Bölüm 4

Türk Yazarların Makaleleri

DİĞER TÜRK YAZARLARININ MAKALELERİ – 1938

1. “BAŞVEKİL CELAL BAYAR”

Celal Bayar’ın hayatına dair notlar

(Bu yazı, 30 Eylül 1937 tarihli Ulus gazetesinde çıkmıştır)

“Celal Bayar’ın hayatında iki safha vardır: Atatürk’ten önce ve Atatürk’ten sonra.... Fakat onun Atatürk’ü tanıyıp onun emrinde kayıtsız ve şartsız bir işçi oluncaya kadar geçen zamanı kendini, Şefine layık bir evlad olarak hazırlamakla geçmiştir.

“Celal Bayar katıksız ve yüzde yüz bir halk çocuğudur. Onun, kendini yetiştirme tarzı, bu memleket evladlarına örnek olmak değerini taşır, sağduyunun, ileriye görmenin, nefse güvenmenin, yurd severliğin çerçevelediği bir yolda Celal Bayar, bir insan azim ve enerjisinin nasıl muvaffak olacağını kendi şahsi hayatı ile göstermiştir. Şefinin ve inkılabın emrettiği iş sahalarında o işin muvaffak olabilmesi için lüzumlu olan vasıtalara bir anda sahip olabilmıştır. Bu da onun zeka kalitesini tebarüz ettirir.

“Celal Bayar 1884’de Gemliğin Umurbey köyünde doğmuştur. Bugün 53 yaşındadır. Pilevneli olan babası zamanının “ilmiye” sınıfına mensuptu. Devrinin ileri fikirlerle temayüz etmiş en olgun fakih ve alimlerindendi. Pilevne’den 1293 muharebesinde hicret etmiş. İlk darülmuallimin mezunu sıfatıyla Umurbey’de Rüşdiye muallimliği ve kazada müftülük yapmış ve oğlu Celal Bayar’ı da uzun müddet bizzat okutmuştu. Ondan sonra Celal Bayar, Bursa’daki Fransız mekteplerine devam etti. Kendisine ilk seçtiği ve daima da sadık kaldığı meslek bankacılıktır.

“Meşrutiyetinde ilanında İttihadı Terakki murahhası, sonra Bursa katibi mes’ulü olmuştur. İttihadı Terakki’nin ideolojisini kaybettiği bir zamanda, tarih huzurunda kendini tezkiye edecek hadiselerden biri de Celal Bayar’ın fırka hayatıdır. O, fikir ve ekonomi bakımından Yurdun en zengin köşesini, o günkü milli menfaatlere göre hazırlamak kudretini gösterebilmiştir.

“Kurtuluş hareketinin daha ilk günlerinde, Atatürk’ün izinde ve emrinde bir kuvayı milliyeci Celal Bayar’ı vardır. Halk safları arasında bazen bir hoca, bazen bir efe kıyafetinde dolaşarak, milli cepheye yeni kaynaklar bulan bu

taşkın ruhlu ihtilalci, gayeden uzaklaşmaya çok müsait olan küçük kuvvetleri bir araya toplamış, sonra Akhisar milli kuvvetler kumandanı olmuş, daha sonra Bursa kuvayı milliye reisliğinde çalışmıştır.

“Zaferden sonra ilk kabinenin teşekkülünde İktisad Vekilliğini üzerine almış, Lozanda ekonomik müşavir olarak bulunmuştur. İmar ve iskan vekili Celal Bayar; Cumhuriyetin çocukluk çağında, planlı, sistemli bir göçmen politikası ve onun yanı başında yeni zamanlar şehirleri kurmaya çalışan bir inşacı tiptir.

“Uzun ve çetin bir kurtuluş harbinden çıkan yurdun topraklarında, onu kurtaranın kurduğu yeni hayata, en lüzumlu bir yeni eser vermek gayesiyle ve gene şefinin işaret ve direktifiyle İş Bankasını kurdu. İş Bankası, yalnız bir mali müessese olarak kurulmamıştır: Doyçe Oryent Bankın Türk memuru, muasır hayatın ayakta durma vasıtalarından sayılan bir sahada, bu memleket evladlarının neler yapabileceğini göstermek istemiştir. Bugünkü İş Bankası nedir? Bunu siz, tasarruf ahlakını verdiği milyonların istikbalini, milli servetin milyonları halinde kasasında saklayan Türk milleti ile beraber, onun sistemlerini ve prensiplerini kendilerine sistem ve prensip olarak benimsemeye çalışan bütün bir dünya iş alemine sorunuz.

“Üçüncü Celal Bayar, ekonomi ve endüstri kalkınmasının Celal Bayar’ıdır. Şef, onu, politik ve sosyal kuruluşu tamamlayacak, kökten ve büyük bir kalkınmaya memur etmişti. 9 Eylül 1932’de İktisad Vekili olarak işe başlarken Büyük Şef’e şu telgrafı göndermişti:

“İrade ve feyzinizin ilhamı ile işe başladım. Halkın ve memleketin ihtiyaçlarını en iyi sezen yüksek dehanızın açtığı nurlu yolda şimdiye kadar olduğu gibi, mefkureci bir ameleniz sıfatıyla candan çalışacağım. Yeni vazifemde muhtaç olduğum kudret ve mukavemeti de teveccüh ve itimadınızdan alacağım. Bütün teşebbüslerimde bana tükenmez bir kuvvet ve mukavemet membaı olan yüksek teveccüh ile itimadınızın devamı en yüksek emelimdir. Derin bir saygı ile ellerinizden öperim büyük Paşam.”

“Büyük Önderin vekiline verdiği cevap da şudur:

“Yıllardanberi büyük ve ciddi iktisad işleri içinde bizzat uğraştınız. Görgü ve tecrübelerinizi çoğalttınız. Bu defa İktisad Vekaletini daha yüksek ve ameli vasıflarla deruhde etmiş bulunuyorsunuz. Bundan memnun ve müsterihim. Gerek zâtı devletinize ve gerek zâtı devletinizi büyük isabetle seçen Başvekil Paşa Hazretlerine teşekkür ederim.

Bütün dünyada olduğu gibi memleketimizde de en başta bulunan mühim işimiz iktisad işidir. Bu işde en yüksek muvaffakiyeti temine çalışmak hayatidir,

zaruridir. Bunun için bu işde bütün devlet teşkilatının, bütün yurddaşların ve hepimizin ciddi duygularla alakalı olmamız lüzumu tabiidir. Milli iktisad yolunda emin olarak ve emniyet vererek kat'i ve radikal adımlar atarken, esas programımızın ilham ettiği ameli tedbirleri tercih etmek en doğru yoldur. İctimai heyetimizin bütün iş bölümleri sahiplerini aynı faydalı alaka ile bu yolun elele vermiş, omuz omuza dayanmış, bir hedefe yürüyen samimi yolcuları yapmak, devletin iktisad işinde yorgunluğunu azaltmak ve muvaffakiyet zamanını kısaltmak için tek çaredir.

Muvaffakiyetiniz için benimle beraber bütün arkadaşlarımızın ve yurddaşlarımızın maddi ve manevi her türlü vasıtalarla yardımcınız olduğunu düşünerek müsterihane ve muvaffakiyetten emin olarak radikal surette çalışınız, efendim.”

“Şefin bu tarihi ve büyük direktifinin nasıl tatbik edildiğini görmek mi istiyorsunuz?

“Başımızı kaldırıp Türkiye'nin dört tarafına bakınız: Müstahsil, güler yüzlü, mesud Türk milletinin hayatında, şu, kısaca, ekonomik kalkınma adı verdiğimiz büyük işin değerini anlayacaksınız. Endüstrileşme, iç ticaret, dış ticaret, tuzlu su politikası, sağlam ve durluklu para, malımızı değerle sattıran anlaşmalar... hulasa milli ve ileri bir millet ekonomisinin bütün şartları, eksiksiz ve bize en uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Bu eserlerin yanı başında, değeri kadar mütevazi olan hüviyeti ile Türk milletinin çok yakından tanıdığı Celal Bayar'ın hayatına ait şu kısa notları; onun muhtelif vesilelerle muhtelif zamanlarda ve muhtelif yerlerde en çok söylediği bir cümle ile bitireceğiz. Bu cümle, onun muvaffakiyetlerinin şartı ve asıl hüviyetini anlatan bir vesikadır.

“.... Atatürk'ü sevmek daimi bir ibadettir. Bunun herkes tarafında kabul edilmesini isterim. Bu ibadeti her zaman yapalım.”

2. Milli Ekonomi temeli üzerine kurulan Cumhuriyet devleti.

15 İlkanun 1937 tarihli ‘‘Cumhuriyet’’ İstanbul’dan:

Alakadarları farkında olsunlar olmasınlar, hakiki manasında her devlet esasen az çok böyledir. Öyle oluşu az veya noksan olduğuna göre o devlet zayıftır, çok ve her gün daha mükemmel olduğuna göre de derli toplu ve kuvvetlidir. Mücerred olarak devlet şöyle tarif edilir: Hal ve hareketi intizam altına alınmış millet. Bilhassa devlet olmak için kendisine çekidüzen veren bir millet, her şeyden önce iktisadi bir mecmuadır. Başbakan Celal Bayar’ın tesarruf haftasını açan güzel nutku bize bu hakikatin oldukça mufassal bir teşrihi ve onun Türk memleket ve milleti hayatına tatbiki mahiyetinde göründü.

Celal Bayar, nutkunun maliyemizden bahseden kısmına başlarken şu cümleyi mukaddeme ittihaz etmiştir:

‘‘ – Ekonomi denince finansın, maliyenin hatıra gelmemesi gayrikabildir.’’

Bu doğrudur ve bizce bunun aksi daha doğrudur: Finans denince de hemen ekonomiyi düşünmek lazımdır. Bir memleketin yalnız maliyesi değil, bütün devlet hayatı ekonomisinin hal ve derecesine tabidir. Maliyenin esasını teşkil eden varidat, memleket membalarından istihsal olunur, ki bu kaynaklar ekonomik varlıklardan ve ekonomik faaliyetlerden başka bir şey değildir. Bunun içindir ki Cumhuriyet Halk Partisi ile bu partinin hükümetleri, memleketin ekonomi itibarı ile inkişafını bütün meselelerin başına geçirmişler ve temeline koymuşlardır. Bedihi bir hakikattir ki kafi, muntazam ve inkişafı varidatı olmayan devletin evvela intizamlı maliyesi olamaz. Bunun neticesi olarak da o devlet her biri ayrı ayrı büyük ehemmiyetleri haiz devlet vazifelerinin ifasına imkan bulamaz. Devlet hayatında finansla ekonomiyi ayrı ayrı düşünmek ihtimali yoktur. Bir halde ki memleketin maliyesinden ekonomisine ve ekonomisinden maliyesine intikal etmek mümkündür.

Celal Bayar Finans hayatımızda bütçemizin mütevaiz olmasından ve hükümetçe bu tevazüye atfolunan büyük ehemmiyetten bahsederken mevzuunu şu cümlelerle canlandırmıştır:

‘‘ – Bir devletin bütçesi mütevazın olmazsa hükümet kurmaya imkan yoktur. Hükümeti kurmazsa ordusu yoktur. Ordusu yoksa emniyet mesnedi yoktur ve binaenaleyh mütevazın olmayan bir bütçenin arkasından muhakkak bir anarşi beklemek zarureti vardır. Biz bu anarşinin memlekette doğmasına değil, memleketimiz hudutlarından bakmasına dahi müsaade etmeyeceğiz.’’

Haklı olarak şiddetli ve sürekli alkışlarla karşılanan bu ifade yeni rejimli Türk devletinin modern hayata intıbaktaki yüksek takdir ve kudretini göstermektedir. Türk devletinin dahilde ve hariçte pek iyi görünen kudretli manzarasının dayandığı sağlam hakikat ve sağlam temel budur. Memleketin aynası olan ve her türlü ödemelerini hiç şaşmadan günü gününe yapan Türk bütçesi mütevazindir ve Celal Bayar diyor ki bu tevazünü hükümet birinci şart olarak hiç arasız devam ettirecektir. Türk parasının sağlam değeri bile birinci derecede mütevazın bir bütçeye istinad eder. Bunlar yeni Türk rejimine şeref verecek güzel hakikatlerdir.

Fakat bu parlak neticeler hangi kaynaklara istinad eder? İşte burada hakikatlerin hakikatlerine geliyoruz: Sağlam anlayışlı ve mütemadi inkişafı güzel ve faal bir ekonomiye. Başbakan nutkunu zaten tasarruf haftası münasebeti ile irad etmektedir. Fransızca epargne mukabili olan tasarruf bile milli ekonomi cihazının feyizli bir şubesini ve hatta giderek bellibaşlı temeltaşlarından birini teşkil eder. Nitekim Başbakan nutkunda bu bahse temas ederek onu daha ileri anlayışlarında tesbit ve ifadeye fırsat ve imkan bulmaktan hiç şüphesiz çok memnun olmuştur. Başbakan bu bahiste tasarrufun şahsi para biriktirmeden daha ileri olan ulusal mana ve mahiyetine kuvvetle işaret etmiştir. Filhakika tasarruf bahsinde biz filen bu merhalaya kadar terakki etmiş bulunuyoruz.

Başbakanın bu işareti garb dünyasında tasarrufun gerek milli ekonomi ve gerek finans bakımlarından cereyan halinde bulunan yüksek kıymetli tatbikatını ifade ile beraber bu tatbikatın bizde de yer bulduğunu ve giderek daha ziyade yer bulmakta devam edeceğini kafi açıklıkla hepimize anlatmıştır.

İleri medeniyet memleketlerinde umumi servetin sağlam ölçülerinden birini milli tasarruf teşkil eder. Devletin bütçe tatbikatından zorlukları ve memleketin her çeşit imar sahasındaki ihtiyaçları ve hatta bazen milli müdafaa zaruretleri ilk merhalede milli tasarrufla karşılanır. İşin mekanizması şöyledir:

Muayyen bir müddet zarfında ödenecek herhangi bir ihtiyaç, devletin kefalet veya taahhüdü ile, ilk merhalede milli tasarrufun iştirakine arz ve temin olunur. Bu milli tasarruf için karlı bir iştir. Arayerde memleket için hayati olan iş ne ise bu sayede o da görülmüş olur. Böylelikle üçer beşer kuruşun biriktirilmesinden teşekkül eden milli tasarruf yekunları işte böylece zamanında memleketin büyük ihtiyaçlarını karşılamakta – sahipleri için de faydalı – kolaylıklar kaynağı olur. Biz dahili şimendifer istikrarımızda bu prensibi bir ucundan tatbika başlamış bulunuyoruz.

Çok değil, bundan on, on iki yıl önce şekilsiz bir hiçlikten ibaret olan milli tasarrufun bugün bu memlekette 198 milyon lira gibi yüksek bir rakamla ifade olduğunu görmek elbette iftihar olunacak bir şeydir.

Bütün bu iyilikleri hep ekonomik inkişaflarımızdan kuvvet alan ve ona kuvvet veren intizamlı maliyemize borçluyuz. Netice olarak emniyet ve intizam desteği kuvvetli bir ordumuz var ve ona dayanan sulhçu, haysiyetli ve emniyetli bir harici siyasetimiz.

Bütün bu mecmuayı asıl kaynağı olan sağlam köklerine doğru tahlil ettiğimizde gözlerimizin önünde safha hep memleket ekonomisinin sıralandığını görürüz. Binaenaleyh modern devlet ekonomik bir milli varlık demektir ve o ancak bu sağlam temel üzerinde yükselebilir. İşte başbakanın son güzel nutkunu bizce böyle hülasa etmek mümkündür.

3. Ekonomik hayatımızın en güzel miyarı: İş Bankası

3 Nisan 1938 tarihli “Cumhuriyet” İstanbul’dan:

Üç gün evvel Ankara’da İş Bankasının 14 üncü çalışma yılı muhassalasını kendi alakadarları ile birlikte memleket efkarı umumiyesine de arzeden ehemmiyetli toplantının neticelerini yalnız havadis sırasında kaydetmiş olmakla iktifa etmeye gönlümüz kail olamaz. Dünyanın milletlerarası işleri fevkaladeliklerini muhafaza edip gidiyor ve herkesi işgal eden harp ve sulh ihtimalleri adeta vaziyete hakimdir. Bununla beraber Cumhuriyet rejimi devrimizin iktisadi yaratıkları arasında pek haklı olarak ilk mevkiî işgal eden İş Bankası’nın son çalışma önümüze koyduğu hakikatleri tebarüz ettirmeden geçmek, bize milli görüş ve gidiş yolunda bir noksan gibi görünmekten kurtulamazdı.

Bundan on beş yıl önce Ankara’da ilk yapılan yeni binalardan hala kendi köşesinde duran küçücük Evkaf evinde Celal Bayar’ın mütevazî ve fakat istikbale müteveccih hamlelerle dolu gayreti ile kurulan İş Bankası’nın o zamanki bir milyondan ibaret küçük sermayesi ile bugün vasıl olduğu yüzlerce milyonluk iş hacminde elbette milli benliğimizi alabildiğinde takviye eden zırlı istihkam kudretleri görür ve duyarız.

Bundan on beş yıl önce Ankara’da yapılan ilk evkaf binalarından o küçücük evde açılan bir milyon sermayeli İş Bankasının bu yıl aktif ve pasif yekunlarının 136 milyon lira olduğunu görmemek ve göstermemek nasıl elden gelir? Bu rakam Türkiye’de milli iktisadın dev adımları ile aldığı mesafeyi gösteren bir rakamdır. Ve diğer rakamlar da buna göredir.

Tasarruf mevduatı 1937 yılında 4 buçuk milyon lira artmış ve diğer mevduat 17 milyon fazlası ile 89 milyon liraya çıkmıştır. Bankanın umumi muamelat yekunu 46 milyon lira artarak kasası mevcudu 30 milyon liraya yükselmiştir.

Bu rakamları okurken İş Bankası'nın Türkiye'de yegane milli banka olmadığını unutmayacaksınız ve yalnız onun işleri çerçevesindeki bu çok ileri hareketleri hep millet ve memleket umumi faaliyetleri olarak göreceksiniz. Filhakika hayırlı ve uğurlu müessesemizin bu akıllara hayret verici faaliyet ve muvaffakiyetleri hakikatte memleketin iktisadi hareket ve muvaffakiyetlerinin ifadesinden başka birşey değildir.

Cumhuriyet Türkiye'sinde inkişaf eden milli iktisadiyatımızın başında milli banka müesseselerimiz vardır. İftiharla itiraf ve ilan etmek lazım gelir ki memleketin bu yolda temin ettiği muvaffakiyetlerin başında İş Bankası bulunur. O kılavuz oldu, hatta bankacılığın elemanlarını yetiştirmekte bile. Denebilir ki bu şeref, bugün Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin idaresinde başkanlık eden Celal Bayar'a aittir. O başladı, gayretli, müstait ve muvaffak arkadaşları, ondan aldıkları temiz hızla devam ediyor.

İş Bankasının iki ayırıcı vasfı vardır: O şunun bunun bankası olmaktan ziyade Türk milletinin hakikaten milli mali bir müessesesidir. Atatürk Celal Bayar'ı böyle bir tesisi kurup yürütmeye memur ettiği zaman verdiği başlıca direktif bu olmuştur ve İş Bankası bu direktifin her yıl daha fazla tahakkukuna çalışmayı kendisine adeta mukaddes bir vazife bilmıştır. Onun içindir ki İş Bankası'nın umumi heyeti raporlarını memleket iktisadi hayatının dikkatle tertip edilmiş bir aynası gibi görüyoruz. Bu yılki raporda dahi bankanın dahili ekonomi faaliyetlerimizle harici ticaret hareketlerimiz üzerinde kılı kırk yarararak tavakkuf ettiğini büyük memnuniyetlerle müşahede ettik.

Dış ticaretimizin 252 milyona vardığını Bankanın raporundan öğreniyoruz ve dahildeki esaslı kurumlarımızla milli hayatın iktisaden ne umut verici cihazlarla kuvvetlendiğinin heyecanlı ifadelerini kezalik Bankanın raporunda buluyoruz. Bu işlerin İş Bankası raporlarında bu kadar canlı yerler bulmasına, onlardan pek çoklarının İş Bankası'ninkinden başka faaliyetlerin mahsulü olması asla mani değildir. Onlar memleket işleridir ve öyle olmaları İş Bankası'nın onlara daima dört elle sarılmasına kafidir.

İş Bankasının ikinci başlı meziyeti: Memleket işlerinde heyecanlı çalışma alakasına rağmen milli bir banka müessesesi olarak kendi hesaplarında gayet ihtiyatlı hareket etmesi ve bu hususta bütün millete örnek olmak lazım gelen çok takdire layık basiret göstermesidir. Muhtelif branşlarındaki ihtiyatları sermayesini üç beş defa geçen bir müessese görmek isteyenlere İş Bankası'nı bu bakımdan tetkik etmelerini tavsiye ederiz. İş Bankası kazanıyor, fakat kazandıklarını dağıtmayarak muhtelif şekillerde saklamasını biliyor, onun için de Türkiye'nin en kuvvetli mali müessesesi olmak liyakatini bihakkın kazanmış

bulunuyor. Son bilançoda bilhassa dikkate layık noktalardan birini bermutat işte bu ihtiyatkarlık teşkil etmektedir.

Dünya ahvalinin kalblere kasvet verecek kargaşalıklar içinde yüzdüğü zamanında İş Bankası gibi milli mali ve iktisadi bir müessesemizin memleket işlerinde ayna olan yıllık muhasebesini gönüllerimize ferahlık ve kuvvet verecek bir hadise olarak gözönüne alabiliriz. Onun içindir ki İş Bankası'nın son umumi heyeti içtimaina bu kadarcık olsun temas etmeden geçemedik ve geçemedik.

4. Türk ve İngiliz münasebeti

11 Ağustos 1938 tarihli "Yeni sabah" İstanbul'dan

Taymis gazetesinin Türkiye hakkında hususi bir nüsha neşretmesi Türk – İngiliz münasbetlerinin dostane yürüyüşü hakkında memnuniyet ile karşılanacak bir fikir verebilir. İki taraf diplomatlarının hususi nüshadaki yazılara iştirak etmeleri buna ayrı bir ehemmiyet izafe ediyor. Mesele alelade bir reklam veya propaganda mahiyetinden çıkarak iki millet arasında teessüs etmekte ve kuvvet bulmakta olan bir tezahürü şeklini almıştır.

Gerek tarihin cereyanı gerek İngilizler arasındaki bir dostluk teessüsünü gayet tabi ve zaruri bir şekle sokmuştur, denilebilir. On dokuzuncu asrın ortalarına doğru, Rusya Çarlığı Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak için İntere'ye tekliflerde bulunduğu zaman, İngiltere'nin menfaati Osmanlı İmparatorluğunun muhafazasına lüzum göstermiştir. Rusya şarkta bütün Hıristiyanların himayesinin kendisine tevdi için Bağbıali sıkıştırdığı zaman, Çarın bu talebine mukavemet gösterilmesini tavsiye etmek İngilterenin menfaatine uygun gelmişti. Kırım muharebesinde İngiliz kuvvetleri ile Türk orduları Ruslara karşı yanyana harbettiler. Hala, Selimiyedeki bir mezarlık bizde bu silah arkadaşlığının kıymetli hatırasını yaşatır.

Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğuna zorla kabul ettirmiş olduğu Ayastofonos muahedenamesini de Lord Bea – consild'in takip ettiği siyaset yırtmış birbirine binnisbe çok daha mutedil olan berlin muahedenamesini ikame eylemiştir. Sonra, Abdülhamit devrinin fena idaresi, İstanbul'da müteassıp ve müstebit bir rejimin hüküm sürmesi İngiliz efkarıumumiyesini Türkiye'den yüz çevirmeye sevketmişti. Efkarıumumiye üzerine istinat mecburiyetinde bulunan İngiliz hükümeti için efkarıumumiye ihmal etmeğe imkan yoktur. Daha 1876'daki

Türk – Rus harbine tekaddüm eden gürültüler esnasında Bulgaristanda cereyan ettiği iddia olunan Türk mezalimi münasebetiyle Gladstone'ın Türkler aleyhinde uyandırdığı düşmanlık hissi Abdülhamit devrinin zulümleri ve düşmanlarımızın propagandalarının da inzimamı ile İngiltere'yi bütün bütün aleyhimize tahrik etti. O derece ki meşrutiyet başlangıcında İngiltere'ye samimi surette gösterilen temayül bile gayet soğuk karşılanmış ve netice umumi harpte iki milletin çarpışmasına varmıştır.

Umumi harpte iki millet gerçekten bütün kuvvet ve kabiliyetleri ile çarpıştılar ve merdane çarpıştılar. Bu acı günler iki milletin birbirlerini daha yakından tanımaları ve takdir etmeleri için adeta bir imtihan devresi teşkil etmiştir. Türklerle İngilizler arasında iyi geçinme ihtimali, bilhassa Anadolu'daki milli mücadele devresinde, artık bütün bütün ortadan kalkmış zannolunabilirdi. Fakat vaziyeti soğukanlılıkla muhakeme imkanı hasıl olduğu gün, ortadan kalkmış olan şeyin aradaki münaza ve ihtilaf sebeplerinden ibaret olduğu görüldü. İki memleketin mukadderatına hakim olan siyaset adamları gerçekten takdire layık bir berrak görüşle vaziyeti kavradılar ve İngiliz-Türk dostluk ananesinin muvakkaten kırılmış olan halkalarını tekrar birleştirmek dirayetini izhar ettiler.

Filhakika artık Türkiye ile İngiltere arasında hiçbir ihtilafli mesele kalmamıştır. Bilakis her şey dünkü muhariplere bugün sıkı bir mesai birliği lüzumunu telkin ediyordu. Harp sonrası Avrupa'da fikri, ahlaki ve siyasi yenilikler ve değişiklikler vücade gelmişti. Bir tarafta kızılı beyazlı otorite ve totaliter devletler peyda oluyordu. Bunlar birbirlerine karşı can düşmanı sayılacak birer ideoloji neşrettikleri halde milli hakimiyet prensibine ve parlamento rejimine sadık liberal memleketlere karşı müşterek bir düşmanlık besliyordular.

Coğrafi vaziyeti itibariyle Avrupa ve Asyanın münasebetleri üzerinde gayet hassas bir rol ifa edebilecek olan Türkiye'nin medeniyet alemi üzerinde kopan bu kasırga arasında yolunu şaşırıp bir tarafa sürüklenmiş olması büyük bir siyasi olgunluk eseridir. Türkiye kendi tarihinin, kendi tekamülünün seyrini takip ederek başa çıkardığı inkılap hareketinde şahsiyetini tamamen muhafaza etmiştir. Türk inkılabının hususiyeti inkar kabul etmeyecek kadar bariz bulunmakla beraber, bu inkılabın tenelini halkın hakimiyeti prensibi teşkil ettiği meydandadır. Sağ ve sol totaliter devletlerden geniş milli hakimiyet prensibi dolayısıyla ayrılan Türkiye İngiltere'deki ananevi parlamenter rejimi de İngiltere'deki hali ile memlekette tatbik kabiliyetinden mahrum görmüştür...

Türkiye'nin bu hususiyeti, müstakil ve muhtar bir prensibe riayet ve halk hakimiyetini kabul etmesi onu büyük liberal devletler efkarıumumiyesi için daha ziyade dost ve sempatik bir vaziyete sokmuştur.

Aynı zamanda Türkiye'nin gayet samimi bir hamle ile çağdaş fikir ve kültür cereyanlarına atılması, dahili işlerinde Avrupa mefhumlarını kabul etmesi ortaya yepyeni, kuvvetli bir devlet çıkardığı kadar medeniyet ailesi içinde yaşamağa kabiliyetli, canlı, gayretli bir milletin mevcudiyetini de cihan da ispat etmiştir. Bugün müttehit sulh ve sükun içinde, çalışkan, bütçesi mütevazın, tecavüz ve tahriklerden uzak müstakil bir Türkiye şarkta bir kuvvettir ve iyi bir kuvvettir. Bu kuvvet daima cihan sulhunu idame, mevcut muvazeneyi taviye için sarfolunacaktır. Şu halde, Şarkta ve bütün dünyada aynı ideali takip eden büyük Garp devletlerinin Türkiye'yi kendilerine en halis bir dost telakki etmeleri pek tabiidir. İşte gittikçe inkişaf eden Türk – İngiliz dostluğunu biz bu suretle anlıyor ve izah ediyoruz.

5. Türkiye İş Bankası 15 yaşına bastı.

26 Ağustos 1938 tarihli "Son Posta" İstanbul'dan:

Her sene, İş Bankasının tesisi yıldönümü münasebeti ile ondan bahsetmek artık bir adet oldu. Bu, biraz da insanlığa mahsus bir psikoloji eseridir: İnsan iyi şeyden, iyi işden ve güzel eserden bir daha ve bir daha bahsetmek için her vesileden istifade eder. Filhakika, dünyada pek az banka vardır ki İş bankası kadar süratle inkişaf etmiş olsun. Tıpkı Türkiye'nin inkişafı gibi. Merkantilizm'in büyük devrinde belki İş Bankasından daha çabuk ve daha büyük inkişaf yapan bankalar görülmüştü. Fakat, bunların batışları inkişaflarından çok daha seri oldu; bunlar içinde buldukları iktisadi muhitin tabii inkişaf istikametlerinde ilerlemişlerdir; zamanın spekülasyon dalgaları içinde çıktılar ve köpükler gibi gene bu dalgalar içinde boğulup kayboldular. Halbuki İş Bankası böyle inkişaf etmedi; Türkiye'deki inkılabın iktisadi gayelerine doğru inkişaf edecek milli bir iktisat hareketinin sağlam temelli ilk müessesesi olmak azmi ile meydana çıktı ve kendi inkişafını milli Türkiye'nin inkişaf ihtiyaçlarına ayar ederek onunla beraber, dev adımları ile, seneden seneye ilerlemeye başladı. İş Bankasının dinamik vasfını bu suretle en doğru olarak ifade edebiliriz.

İş Bankası sermaye kuvveti ile meydana atılmış ve kayıt ve şart tanımayan bir kazanç hırsının zebunu olarak çalışmış bir müessese değildir. Kurulurken zayıf bir sermaye sahibi idi. Sermayesini artırdıktan ve İttihadı Milli bankası ile birleştirildikten sonra dahi, bugün, İş Bankasının sermaye kuvveti büyük değildir. Onun asıl kuvveti, kendisini memleketin bankası yapmasında ve kazanç fikrini hedeflerinin ikinci planında tutmasındadır. Yani, bu bankanın kuvveti ruhundadır; idaresine hakim olan zihniyeti gıdalandıran inkılap ruhunda!

Bu banka, işe başladığı günden itibaren, kazancını memleket iktisadiyatına faydalı olan bir faaliyetle mukayyet tuttu ve gene sırf bu kaydın tesiri altındadır ki etrafına mütemadiyen emniyet telkin eden ve bu emniyetin tesiri altında kasalarına mütemadiyen tevdiat geldiğini gören bir mali müessese oldu. Bugün beş milyon lira sermayesi ve bir o kadara yakın ihtiyatı olan bu bankaya, Türk halkı kırk milyon liraya yakın bir para emniyet ediyor. Bu emniyet ve itimat ne haksız ne de sebepsizdir. Çünkü banka bu emniyeti kazanacak tarzda idare edildi; kazanç hırsına kapılarak kasalarını boş, teşebbüslerini ve cüzdanlarını dolu tutmadı. İlk gününden itibaren bugüne kadar İş bankasının ne zaman kasalarına baksanız bunların dolu olduğunu görürdünüz. Banka emniyeti bu sayede kazandı ve bu suretle muhafaza etti. Artık onun idare aneleri yerleşmiş, rutin denilen ve kendi kendisine dönen nizamı tamamen teşekkül etmiştir. İş Bankası, sağlam temel ve sağlam hesap üzerine oturan salim ruhlu bir maliye müessesesidir.

Başka bir bakımdan, İş Bankası, Türkiye inkılabının maliye ve iktisat sahasında, aslında tamamen mutabık bir enmuzecidir. Türkiye inkılabı ne bir blöf, ne bir spekülasyondur; bir milletin tepeden tırnağa kadar değişmesi hareketi idi. İş bankası da bir bankerlik müessesesi değil, kendisini inkılaba ayar etmiş milli bir maliye meselelerini hal için vücutte getirdiği bir manivela vazifesini gördü.

İş Bankasında evvel, bu memlekette bankacılık ve bankerlik beynelmilel Yahudiliğin elinde bir kazanç vasıtası idi. İş Bankası, Türkiye’de bankacılığın, “Türk milletinin sermayesini bir araya toplayan ve bu sermayeyi Türkiye’nin yükselmesi uğrunda bir takım teşebbüslere yatıran” bir toplama, biriktirme ve yapma kudreti oldu.

Hiçbir şeyi beğenmeyen bir takım insanlar, İş Bankasına “çok kazanıyor!” dediler. Bunlar düşünmelidirler ki İş Bankasından evvel, başkaları “daha çok” kazanıyorlar ve kazandıklarını bize göstermiyorlar. Halbuki İş Bankası kazandığını gösterdi, muntazaman hesabını verdi, bunu dağıtmadı, ihtiyat yaptı ve memleketin bütün iktisadi kalkınma teşebbüslerine iştirak etti. Bankanın sermayedarlara hiç bir zaman bir ev veya bir apartman iradından fazlasını almış değildir; fakat, bu memlekette bu bankanın etrafına topladığı maliye kuvveti sayesinde hayırlı olarak görülmüş ne kadar çok iş vardır!

İşte, İş Bankası böyle bir banka oldu. Onun böyle bir müessese oluşunda, memleketten topladığı kuvveti memlekete, Türkiye’den topladığı kazancı Türkiye’ye vermek programıyla yürüyüşünde amil olan ilk kudret Atatürk’tür. Banka Atatürk’ün bankası ve Atatürk’ün istediği gibi bir banka oldu. Bugün Türk gönüllerini kendi etrafına toplamış olan Atatürk, Türkün iktisadi kuvvetlerini de bu banka etrafına toplamak ve sonra da bu müttehit kuvveti

Türkiye'nin iktisadi canlanması işinde kullanmak istiyordu. İşin bütün hikmeti ve kerameti buradadır.

Sırf böyle bir inkılap müessesesi kurmak istediği içindir ki Atatürk onun idaresini de Celal Bayar gibi bir inkılap çocuğuna verdi. O da bu işi bu ruh içinde kurdu, işletti, yürüttü. İş bankasında pişen Celal Bayar, bugün Türkiye'yi aynı ruh ile idare eden hükümetin reisi bulunuyor. Orada da, burada da hesap, program, hedef hep aynı şeydir: Türkten kuvvet toplamak ve Türke kuvvet vermek!

Çok derin bir mevzu üzerindeyiz. Sözü lüzumundan fazla uzattım. İş bankasının muvaffakiyet seneleri yalnız geçmiş olanlar değildir. Bir kısmını da gelecek senelere bırakalım.

6. Çifte plan ile icraate giriş

20 Eylül 1938 tarihli "Kurun"

Bay Celal Bayar Büyük Şef Atatürk'ün 1937 ikinci teşrinin başında Büyük Millet Meclisini açarken kendisine verdiği direktifler üzerinde muvaffakiyetle yürüyor; Atatürk'ün – siyasi edebiyatta, şedövrü olarak kalacak olan – o zamanki direktifleri bir program nutkundan ibaret idi ki sonra Başvekil kendi tarafından bir iş programı ile onu nasıl anladığını gene Millet Meclisi huzurunda izah etmişti.

Şimdi muhterem hükümet reisimiz geçen seneki iş programını bir tarafta üç senelik bir maden işletme planı, diğer tarafta dört senelik üçüncü sanayiileşme planı haline getirmiş bulunuyor. Dünkü gazetelerde çıkan mütevazî, fakat metin ifadeli beyanat bu çifte planı memleket efkarı umumiyesine müjdeledi.

Bir program elde edilebilecek vasıta ve imkanlara göre bir takım işleri vadeder. Bir plan ise sözden ibaret değildir; bu vaatlerin tahakkuku için icap eden maddî vasıta ve imkanları hazırlayarak artık teşebbüs sahasına koymaktır. Plan haline getirilmiş bir program düşünülen işlerin yarısı olmuş, daha doğrusu hükmen tamamlanmış bulunması demektir.

Onun için Bay Celal Bayar'ın gazetelerde verdiği beyanatı memleketin hayır ve saadeti namına büyük sevinçler ile karşılanacak bir hadise teşkil eder.

Bir müddet evvel Zonguldak havzasında yaptığım tetkik seyahatinden sonra hükümetin maden işletme programı hakkında bu sütunlarda malumat vermiştim. Şark kromları, Ergani bakır madeni, Karabük demir madeni, Murgul bakır madeni işletmelerinin temini ile Ereğli kömür havzasında istihsalatın

rasyonelleştirilmesi ve maliyet fiyatlarının düşürülmesi suretile hulasa edilebilecek olan bu programın şimdi üç sene içinde biteceğini öğreniyoruz.

Dört senelik üçüncü sanayileşme planına gelince, bunda da şu mühim teşebbüslerin yer aldığını görüyoruz:

- 1) Karadenizde bir kömür ve demir limanı ile Trabzon limanı.
- 2) Sirkeci – Haydarpaşa feribotu.
- 3) Ankara’da dört yüz ellişer haneli yeni iki mahalle inşası.
- 4) Meyvaların muhafazasına ve ambalajına mahsus tesisat ve yeşil siloları.
- 5) Kütahya’da elektrik santrali ve sentetik benzin istihali
- 6) Ev mahrukatı sanayii.
- 7) Karabük’te muhtelif demir mamulâtı ile beraber cüruf, çimento, soda, azot sanayii.
- 8) Sivas’ta çimento fabrikası ve motör fabrikası.
- 9) Biri Balıkesir ile Bandırma arasında garpten, ikisi şark vilayetlerinde olmak üzere yeniden üç şeker fabrikası tesisatı.
- 10) Yeniden yapılacak 28 gemi ile deniz ticaret filomuzun tamamen yenileştirilmesi ve tamamlanması.
- 11) Haliç ve İstinye’deki havuz ve tersanelerin ıslahı ve büyük gemi inşasına elverişli bir hale getirilmesi.

Bütün bu işlerin ifade ettiği şey, birinci derecede Atatürk Türkiye’sinin beynelmilel hayat içinde kendine mahsus medeni ve sınai vasıtalarla cihazlanmasıdır. Bu cihazların birinci ve ikinci planlarla yapılan tesisatlara ilavesi ile en esaslı milli ihtiyaçlarımız tamamlanmış olacaktır.

İkinci derecede bahse mevzu olan teşebbüslerin yekunu 80 milyon liralık bir iştir. Bu işlerin dört sene içinde yapılması memlekette iş hacmini ve umumi refahı arttıracaktır. Zira 80 milyon liranın doğrudan doğruya dahilde sarfolunacak kısmından maadası da hariçten mal ile mübadele edilmek suretile tedarik edilecektir. Ve milli istihali arttırmağa hizmet edecektir.

Üçüncü derecede gerek üç senelik maden işletme planının, gerek dört senelik yeni sanayileşme planının tatbiki neticesinde memlekette hayat ucuzlayacaktır. Bu cümleden olarak şimdi İstanbul’da kilovattı on beş kuruşa tedarik edilen elektrik fiyatı iki, üç kuruşa kadar inecektir. Kömür fiyatları mühim mühim nisbette düşecektir.

Birçok sanayide tahrik kuvveti olan elektrik ile kömür fiyatlarının düşmesi tabii olarak diğer birçok maddelerin maliyetleri üzerine tesir edecektir.

İmza: Asım US

7. Yeni Ekonomik Plan

22 Eylül 1938 tarihli “Ulus”

Başbakan memlekete yeni bir ekonomik planı müjdeledi. Avrupamızda karşılıklı manevralardan bir harbe geçiş helecanı çekildiği bir sırada yeni Türkiye'nin ekonomik bir seferberliğe hazırlanmış olduğunu görmek başkaları için belki hürmet ve fakat bizler için muhakkak ve iftihar edilecek bir şeydir. Dört numaralı plan üzerindeki karar, Türk hükümetinin dünya hadiselerini, son günlerin biraz müsait inkişafı ile de teyit edeceği üzere realitelere mutabık ve mantıki bir nikbinlikte gördüğünü ispat eder. Her yerde kabineler, devamlı içtimalar yaparken Vekiller heyetimiz, ağır siyasi vazifeleri arasında büyük bir plan müzakeresini de başarmaktadır.

Yüce Şef Atatürk, yeni planımızın esaslarını geçen teşrinde Büyük Millet Meclisi'nde söyledikleri büyük nutukta vermişlerdi.

Bu hafta içinde de bu direktiflerinin planlaşmış şeklini tetkik ettiler. Sayın Başbakan Büyük Reisin “bütün tafsilat ile arzedilen” kararları “tamamen tasvip buyurduğunu” tasrih eylemiştir. Atatürk'ün plana esas olan nutuklarında (en kısa yoldan, en ileri ve refahlı Türkiye idealine ulaşmak) hedefini vermişlerdi. Planı tasvipleri bu hedefin yolu üzerinde olduğumuza şüphe bırakamaz. Memleket onun eli ile ilerlemek yoluna girdikten sonra onun emrinde bütün ideallere erişebileceğine herkes inanmıştır. Gene onun Türk zeka ve seciyesine verdiği disiplin yeni planımızın muhakkak zaferini şimdiden temin etmektedir. İlk beş yıllık endüstri programımızın başarılı unsurları ise benliğimizde daha inkişaf etmiş olarak yaşamaktadır.

Atatürk geçen teşrin nutuklarında ekonomik kalkınmamızın dayandığı iki kuvvetten birisini yurdumuzun coğrafi vaziyeti olarak tayin, diğer kuvveti de şu cümle içinde ifade etmişlerdir: “Türk milletinin, silah kadar, makine tutmaya yaraşan kudretli eli ve milli olduğuna inandığı işlerde ve zamanlarda, tarihin akışını değiştirir celadetle tecelli eden, yüksek sosyal benlik duygusu...”

Yüce Şefin ruhuna izmihlal yıllarında verdiği bu mukaddes duygu, gene onun ulaştırdığı aydınlık ufuklarda asil inkişafını buldu. Büyük Kurtarıcı, kendini yarattığı duygunun, Türkün hür ve mes'ut vatanında, şimdiye kadar olduğu gibi şimdiden sonra da birçok işler yapacağını ve planlar başaracağını görecektir. Bütün milletçe çalışmaların başlıca hedefi de, onun istediklerini yerine getirmekle; ona olan, onun gösterdiği büyük istikbale olan borcumuzun bir parçasını olsun ödemektir ve memleket yeni planı bu minnet ve gayret hisleri içinde karşılamaktadır.

Başbakan beyanatında dört numaralı planımıza giren işleri vüzuyla ifade etmiştir; zevkle tekrarlayalım:

Kömür ve madenlerimiz üzerindeki çalışmalar süratle genişletiliyor: bu genişliği karşılamak için Karadeniz’de teknik kuvvetli yüksek modern bir liman kurulacak, şimendiferlerin nakil kabiliyeti arttıracak ve iki kıta arasındaki nakliyatı kolaylaştırmak üzere Sirkeci – Haydarpaşa feribot servisi yapılacaktır.

Kömürden enerji istihsalı en büyük hacmini alıyor; Zonguldak; Karabük’e kadar genişleyen maden endüstrisinin, Kütahya’dan İstanbul’a kadar uzayan büyük bir havzanın ışık ve kuvvet ihtiyacını karşılayacaktır. Kömürlerimizden çıkarılacak sentetik benzin harp kadar sulh zamanında da milli bir enerji unsuru olacaktır.

Ziraat mahsullarimizi işleyecek endüstri genişletiliyor; bir jüt fabrikası, yeni şeker fabrikası, Iğdır’da bir iplik fabrikası kurulacak ve Türk müstahsilinin malı yeni kıymetler kazanacaktır.

Ziraat endüstrisinde yeni kollar da açılıyor, plana giren et, meyva ve domates usaresi, süt, peynir endüstrisi, muhtelif sebze ve meyvaların tasnifi, ambalaj ve muhafaza tesisatı, yeşil silolar, hedrolmuş sayılacak birçok kıymetli milli gelirimize katacaktır.

İlerleyen Türk endüstrisi artık makine yapmak devresine giriyor; bu maksat için planla, bir motör fabrikası da kuruluyor. Alüminyum mürekkebatı, azot, şamot, afyon ve soda fabrikaları Türk endüstrisinde istihsal çeşidini arttıracak ve büyük endüstrinin ikinci maddelerini verecektir.

Deniz işlerimiz planın ana hatlarından biridir. Yüce Şef nutuklarında “denizciliği Türkün büyük milli ülküsü olarak düşünmeli ve onu az zamanda başarmalı” demişlerdi. Alınan karar bu direktifin kısa bir devrede yerine getirileceğini göstermektedir. Plan yurt kıyılarında yapılacak nakliyatı kolaylaştıracak ve arada yaş meyva ve sebzelerimiz de olduğu halde milli mahsulümüzü dış pazarlara kadar götürecektir vasıtaları temin etmektedir.

Yeni planımız yeni çimento fabrikalarile yurttan bayındırlık hızını karşılamak istediği gibi Ankara’da yapacağı yeni mahalle ile de devlet merkezinin büyük bir meselesini çözmektedir.

Refahlı Türkiye idealinin büyük sırrını taşıyan planı memleket; sevgi içinde karşılamıştır. Onun başarılacağına olan imanı ile her şeyi başaran Büyük Şefe ve onun yardımcılara beslediği şükranı, ölçülmez bir yüksekliktedir.

İmza: Kemal Ünal

8. Celal Bayar'ın üçüncü planı

22 Eylül 1938 tarihli "Son Posta"

Bundan otuz sene kadar evvel, ilk defa olarak millet hayatına çıktığımız sıralarda Osman oğullarının, Avrupada Kızıl Sultan ismi ile maruf padişahı Abdülhamit, bize her bakımdan boş, her taraftan geri bir memleket vermişti. Bütün memleketin başlıca kazanç ve gelir sahası, kısırlamış tarlalardan alınan buğday ve arpa ile, bakımı az meyva bahçelerinden ibaretti. Devletin de bütün gelir kaynağı aşar denilen ve mütevassıt ellerde, halka zulmederek tahsil edilen vergi ile Avrupayı Türkiye'nin içine rahat ve enine boyuna yaymaya vasıta olan gümrük varidatı idi. Millet iktisadı zayıf, devlet varidatı fakir idi. Ne taraftan bakılsa, fakirliğin derinliği gözleri karartır, hangi taraftan mütalea edilse geriliğin girdabı baş döndürürdü. Abdülhamit'ten memleketi bu şekilde devir alan Meşrutiyet rejimi, İttihat ve Terakki devrinde yalnız siyasi tasfiye ile meşgul olabildi. İktisat ve maliye sahasında, ilk defa olarak bir gümrük tarifesi hazırladığımız zaman kendimizi mes'ut saymıştık. 908 tarihine kadar gümrüklerimizde memleket hesabına herhangi bir siyaset takip etmek hakkımız yoktu. Avrupalı, fatura üzerinden yüzde on bir gümrük resmini verdiği zaman her şeyi memlekete serbestçe sokabilirdi. Bu suretle değil, ziraati ileri götürmek veya sanayi, hatta, mesela, tuğla kiremit bile yapamazdık! İlk defa olarak, gümrüklerimizde yapabildiğimiz inkılap, bizi mes'ut etmişti ve bunu da, bitip tükenmeyen siyasi ve enternasyonal müzakerelerle değil, cihan harbi esnasında kapitülasyon nizamını ilga yolu ile elde etmiştik.

O zaman ile bu zaman arasında bir mukayese yapmak istiyorum. O zamanlar, yeni bir bütçe vesilesile Bay Ferit, ortaya "üç beyaz" diye bir fikir attığı zaman bu fikre bütün memleketin ağzı sulanmış olduğunu çok iyi hatırlarım. Şeker için harice verdiğimiz kıyamet kadar parayı memlekette tutmak, şekerini kendimiz yapmak, o kadar tatlı bir hulya idi ki, Ferit bundan bahsettiği zaman, herkesin yüreği titremişti!

Bugün şekerini kendimiz yapıyoruz; henüz hepsini değil, fakat mühim bir kısmını kendi topraklarımızın pancarı ile kendi fabrikalarımızda yapıyoruz. yeni planın tatbikinden sonra da bütün ihtiyacımızı temin edebileceğiz. Demek takriben otuz sene evvelki hulya, bu otuz senenin yarısı muharebe ve mücadele ile geçtikten sonra bugün tahakkuk etmiş bulunuyor.

Fakat aynı zamanda şunu görüyoruz ki iş şeker yapmaktan, pamuk yetiştirmekten, patiska dokumaktan ibaret değilmiş. Bir şeker yapmak, memlekette birçok şeyi birden kurmak, yapmak ve işletmek demekmiş. Demiryolu, demir fabrikası, maden, liman, gemi, banka vesaire ile ifade edilebilir şey değildir: Çeşit çeşit, renk renk şeyleri bir arada yapmak ve bunları sıraya koyup birbirlerine sımsıkı bağlamak lazımmış!

Aynı zaman zarfında şunu da öğrendik: Bir memleketin iktisadi istihsal şekli ve bunu idare eden ihtiyaçlar, mütemadiyen değişebilir şeylermiş. Dün, en mühim mesele sandığımız “üç beyaz”ın yanı başında bugün onlar kadar ehemmiyet alan bir madde, mesela benzin maddesi vücade geliyor. Benzinsiz hayat imkansız bir şey oluyor. Biz otuz sene evvel üç beyazı temin ettiğimiz zaman dünyayı ve bizzat saadeti fethetmiş olacağımızı zannederdik; halbuki şimdi etrafımıza bakınca, her sene başka birşey yapmak mecburiyetinde olduğumuzu ne güzel anlıyoruz.

Celal Bayar’ın üç numaralı planı, işte bize bir kısmı iktisadi hayatın ana işlerini, diğeri de çeşitli istihsalî temin edecek olan bir “yapma” programının üçüncü merhalesini teşkil ediyor. İktisadi hayatın ana kuvvetleri, mesela benzin ve elektrik kudreti bu planın içindedir. Fakat, bunlarla beraber nakil vasıtalarının kuvvetlenmesi de lazım olduğuna göre, liman ve feribot servisini de hesaba katmak icap etmiştir. Birbirlerini tamamlayan, birbirlerine muhtaç olan ve birbirlerine yardımcı olan bu çeşit çeşit iktisadi işlerin hepsine de, devir devir, safha safha, hücum eden bu planlar bir taraftan tahakkuk ettikçe öte taraftan da yeni yeni ihtiyaçlar ve yeni yeni planlar çıkacaktır. Hayat durmaz ve ihtiyacın haddi olmaz. Elverir ki bizim bu faaliyeti önümüze katalım ve enerjimizle onu mütemadiyen ileri götürmek üzere kırbaçlayalım!

Celal Bayar’ın üçüncü planı memlekete yeni ufuklar açıyor. Bu ufuklarda Türk milletine daha çok iş, daha çok istihsal, daha çok hareket imkanları görünüyor. Sekiz sene sonra bu memleket tanınmayacak hale gelecektir. Muhittin Birgen

Not: Metinler 1938 imla kurallarına göre yazılmıştır. Orijinaliteyi bozmamak için bir düzeltme yapılmadı.

9. Türkiye İş Bankası 15 yaşına bastı.

26 Ağustos 1938 tarihli "Son Posta" İstanbul'dan:

Her sene, İş Bankasının tesisi yıldönümü münasebeti ile ondan bahsetmek artık bir adet oldu. Bu, biraz da insanlığa mahsus bir psikoloji eseridir: İnsan iyi şeyden, iyi işden ve güzel eserden bir daha ve bir daha bahsetmek için her vesileden istifade eder. Filhakika, dünyada pek az banka vardır ki İş bankası kadar süratle inkişaf etmiş olsun. Tıpkı Türkiye'nin inkişafı gibi. Merkantilizm'in büyük devrinde belki İş Bankasından daha çabuk ve daha büyük inkişaf yapan bankalar görülmüştü. Fakat, bunların batışları inkişaflarından çok daha seri oldu; bunlar içinde buldukları iktisadi muhitin tabii inkişaf istikametlerinde ilerlemişlerdir; zamanın spekülasyon dalgaları içinde çıktılar ve köpükler gibi gene bu dalgalar içinde boğulup kayboldular. Halbuki İş Bankası böyle inkişaf etmedi; Türkiye'deki inkılabın iktisadi gayelerine doğru inkişaf edecek milli bir iktisat hareketinin sağlam temelli ilk müessesesi olmak azmi ile meydana çıktı ve kendi inkişafını milli Türkiye'nin inkişaf ihtiyaçlarına ayar ederek onunla beraber, dev adımları ile, seneden seneye ilerlemeye başladı. İş Bankasının dinamik vasfını bu suretle en doğru olarak ifade edebiliriz.

İş Bankası sermaye kuvveti ile meydana atılmış ve kayıt ve şart tanımayan bir kazanç hırslının zebunu olarak çalışmış bir müessese değildir. Kurulurken zayıf bir sermaye sahibi idi. Sermayesini artırdıktan ve İttihadı Milli bankası ile birleştirildikten sonra dahi, bugün, İş Bankasının sermaye kuvveti büyük değildir. Onun asıl kuvveti, kendisini memleketin bankası yapmasında ve kazanç fikrini hedeflerinin ikinci planında tutmasındadır. Yani, bu bankanın kuvveti ruhundadır; idaresine hakim olan zihniyeti gıdalandıran inkılap ruhunda! Bu banka, işe başladığı günden itibaren, kazancını memleket iktisadiyatına faydalı olan bir faaliyetle mukayyet tuttu ve gene sırf bu kaydın tesiri altındadır ki etrafına mütemadiyen emniyet telkin eden ve bu emniyetin tesiri altında kasalarına mütemadiyen tevdiat geldiğini gören bir mali müessese oldu. Bugün beş milyon lira sermayesi ve bir o kadara yakın ihtiyatı olan bu bankaya, Türk halkı kırk milyon liraya yakın bir para emniyet ediyor. Bu emniyet ve itimat ne haksız ne de sebepsizdir. Çünkü banka bu emniyeti kazanacak tarzda idare edildi; kazanç hırslına kapılarak kasalarını boş, teşebbüslerini ve cüzdanlarını dolu tutmadı. İlk gününden itibaren bugüne kadar İş bankasının ne zaman kasalarına baksanız bunların dolu olduğunu görürdünüz. Banka emniyeti bu sayede kazandı ve bu suretle muhafaza etti. Artık onun idare ananeleri yerleşmiş, rutin denilen ve kendi kendisine dönen nizamı tamamen teşekkül etmiştir. İş Bankası, sağlam temel ve sağlam hesap üzerine oturan salim ruhlu bir maliye müessesesidir.

Başka bir bakımdan, İş Bankası, Türkiye inkılabının maliye ve iktisat sahasında, aslında tamamen mutabık bir enmuzecidir. Türkiye inkılabı ne bir blöf, ne bir spekülasyondur; bir milletin tepeden tırnağa kadar değişmesi hareketi idi. İş bankası da bir bankerlik müessesesi değil, kendisini inkılaba ayar etmiş milli bir maliye meselelerini hal için vücuda getirdiği bir manivela vazifesini gördü.

İş Bankasında evvel, bu memlekette bankacılık ve bankerlik beynelmilel Yahudiliğin elinde bir kazanç vasıtası idi. İş Bankası, Türkiye’de bankacılığın, “Türk milletinin sermayesini bir araya toplayan ve bu sermayeyi Türkiye’nin yükselmesi uğrunda bir takım teşebbüslere yatıran” bir toplama, biriktirme ve yapma kudreti oldu.

Hiçbir şeyi beğenmeyen bir takım insanlar, İş Bankasına “çok kazanıyor!” dediler. Bunlar düşünmelidirler ki İş Bankasından evvel, başkaları “daha çok” kazanıyorlar ve kazandıklarını bize göstermiyorlar. Halbuki İş Bankası kazandığını gösterdi, muntazaman hesabını verdi, bunu dağıtmadı, ihtiyat yaptı ve memleketin bütün iktisadi kalkınma teşebbüslerine iştirak etti. Bankanın sermayedarlara hiç bir zaman bir ev veya bir apartman iradından fazlasını almış değildir; fakat, bu memlekette bu bankanın etrafına topladığı maliye kuvveti sayesinde hayırlı olarak görülmüş ne kadar çok iş vardır!

İşte, İş Bankası böyle bir banka oldu. Onun böyle bir müessese oluşunda, memleketten topladığı kuvveti memlekete, Türkiye’den topladığı kazancı Türkiye’ye vermek programıyla yürüyüşünde amil olan ilk kudret Atatürk’tür. Banka Atatürk’ün bankası ve Atatürk’ün istediği gibi bir banka oldu. Bugün Türk gönüllerini kendi etrafına toplamış olan Atatürk, Türkün iktisadi kuvvetlerini de bu banka etrafına toplamak ve sonra da bu müttehit kuvveti Türkiye’nin iktisadi canlanması işinde kullanmak istiyordu. İşin bütün hikmeti ve kerameti buradadır.

Sırf böyle bir inkılap müessesesi kurmak istediği içindir ki Atatürk onun idaresini de Celal Bayar gibi bir inkılap çocuğuna verdi. O da bu işi bu ruh içinde kurdu, işletti, yürüttü. İş bankasında pişen Celal Bayar, bugün Türkiye’yi aynı ruh ile idare eden hükümetin reisi bulunuyor. Orada da, burada da hesap, program, hedef hep aynı şeydir: Türkten kuvvet toplamak ve Türke kuvvet vermek!

Çok derin bir mevzu üzerindeyiz. Sözü lüzumundan fazla uzattım. İş bankasının muvaffakiyet seneleri yalnız geçmiş olanlar değildir. Bir kısmını da gelecek senelere bırakalım.

Bazı arkadaşlar dünkü sayılarında Celal Bayar'ın hükümet başkanlığına tayini üzerinden bir yıl geçmiş olduğunu yazarak sayın Başbakanımızın gördüğü işlerden memnuniyetle bahsetmişler ve göreceklerini de en samimi temennileriyle takib etmişlerdir. Hakikaten öyle olmuştu. Celal Bayar geçen yıl bugünlerde asaleten hükümet başkanlığına tayin olunmuş ve ilk program nutkunu da Büyük Meclisin ise başlaması haftasında söylemişti. Bunları biz arkadaşları okuduktan sonra hatırladık. Hoşa giden ve gitmiyen hadiselerin dalgaları içinde zaman hiç durmadan nasıl akıp gidiyor. Bizim bu hadiseye bir ehemmiyet vermemekliğimizin bir sebebi de ihtimal ki Celal Bayar'ın devlet işlerindeki alakasını bir yıllık yeni bir zamanla tahdide lüzum görmemekte oluşumuzdur. Filhakika Celal Bayar geçen yıl Başbakanlığa asaleten tayin olunmadan önce dahi Cumhuriyet halk Partisi hükümetinin mühim bir rüknü idi ve memleket iktisadiyatının planlarla tahakkuk ettirilmesi üzerinde çalışan arkadaşı. Rahatsızlığı hasebilen Büyük Şeften mezuniyet alan İsmet İnönü yerine evvela vekaleten, sonra asaleten başbakanlığı deruhte ettikten sonra dahi zaten o zamana kadar ya içinde, ya başında bulunduğu işleri yürütmekte devam etti. Hükümet, aynı Partinin hemen hemen aynı arkadaşlarla devam eden hükümetidir. Halefle selef arasında da sevgi ve saygı hisleri aynı samimiyetle devam etmektedir. Bu hal tabiatile insana değişen büyük birşey olmadığı hissini verip gitmiş olacak.

Bununla beraber arkadaşların bir yıldönümünden bahsetmeleri manasız değildir. Elbette Ekonomi Bakanlığı ile Başbakanlık yekdiğerinden farklı vazifelerdir. İkincisinde şahsiyet, umumi siyasetin idaresini deruhte etmiş olan daha ehemmiyetli bir vaziyettir. Filan vekaletin işleri iyi yürürse bunun şerefi belki daha ziyade vekile aid olur. Fakat işleri iyi gitmezse onun üzüntüsü daha ziyade Başbakanın şahsiyetinde toplanır. Ondandır dolaylı olacaktır ki hükümetler hep başbakanların adlarıyla anılarak İsmet İnönü hükümeti, Celal Bayar hükümeti denilir.

Şansa inanır mısınız? Biz insanlar için havai veya tesadüfi birşey olarak değil, fakat şahsın kabiliyeti lehine kaydolunmak üzere şansa inanırız. Piyangodaki tamamen tesadüfi şanstı bahsetmiyoruz. Fakat maddi ve manevi himmet isteyen işlerdeki muvaffakiyet şansından bahsediyoruz. Biz kendisini yalnız Ankaranın on sekiz yıllık hayatında değil, ondan daha önce İzmirde siyasi bir partinin mahalli idaresi başında bulunduğu zamandanberi Celal Bayar'ı şanslı, yani deruhte ettiği işleri herkese kolay görünen bir muvaffakiyetle yürüten bir arkadaş olarak tanıdık. Onun hayatında en küçüğünden en büyüğüne kadar her iş zahirde büyük bir emek sarfedildiğini farzettirmiyen bir kolaylıkla yürür. Gider. Buna bazıları şans derler. Biz de öyle diyebiliriz. Şu tek farkla, ki hakikatta o işleri kolaylıkla yürüten amil tesadüf manasına alınabilecek bir şanstı değil,

belki önümüzdeki şahsiyetin tantana ile ilanından daima sakındığı kuvvetli meziyetlerden gelir.

Karakter, görüş ve kavrayış olarak Celal Bayar'da çok kuvvetli bir kabiliyet vardır. Buna kendisini daima muhitine sevdiren yüksek insanlık meziyetini de ilave edersek Celal Bayar'daki şansın mana ve mahiyetini daha iyi anlamış oluruz. Bu meziyetlerinden dolayıdır ki Büyük Cumhurreisimiz kendisinden mezuniyet isteyen İsmet İnönüden halef olarak kimi tavsiye edeceğini sorduğu zaman eski Başbakan tereddütsüz Celal Bayar'ın ismini söylemiştir.

Elbette her Türk vatanseverdir. Fakat Celal Bayar'ın vatanseverliği icabında şahsan en ileri fedakarlıkları göz kırpmadan ve zerre kadar tereddüde düşmeden ihtiyar edecek derecelerde ileridir. Her fırsatta asarile sabit bulunan bu hakikat dahi Celal Bayar'a karşı arkadaş muhabbetimizi derin bir hürmetle katmerleştirir. Bir iki yıl müddetle halli uğrunda bütün milletçe Büyük Şef Atatürkü takiben canla başla uğraştığımız Hatay meselesinin millete memnuniyet verecek binnisbe kolay ve herhald çok iyi hallinin Celal Bayar hükümetine nasib oluşu bir mazhariyettir. Bu mazhariyete belki bir şans diyenler bulunur. Fakat biz onlara haber verelim ki filhakika bu bir mazhariyettir. Fakat bu mazhariyet aynı zamanda Başbakanın isabetli kat'i kararlarından çok kuvvet almış olan bir muvaffakiyettir.

Celal Bayar'ı memleket daha ziyade İş Bankası'ndan tanımıştı. On beş yıl içinde memlekette dalbudak salmış muazzam bir müessese haline gelen bu iş bile Celal Bayar'ın muvaffakiyetlerine bir delil olarak alınabilir. İş Bankası'nın açtığı yol, o zamana kadar bize yabancı olan bankacılığı Türk milletine maletmiş olmak noktasında hiç şüphesiz daha büyük neticeler doğurmuş olan bir hareket olmuştur. Buradaki şansı da bilerek sevk ve idarenin bir neticesi olarak karşılamak lazımdır.

Memleket işlerine gelince geçen yılbaşında Cumhurreisimiz Büyük Önderin nutkunda yapılması tavsiye olunan ekonomik tedbirlerin bütün tahakkuk şartları temin edilmiş dört yıllık ve seksen milyon liralık yeni bir planda teksif olunmuş olduğunu biliyoruz. İşte burada Başbakan Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ı takib ediyor.

Her Cumhuriyet Halk Partisi hükümeti gibi, başta bizzat kendisinin sarsılmaz azim ve kanaati olmak üzere, Başbakan Celal Bayar hükümetinin birinci derecede ehemmiyet verdiği en büyük bir iş de memlekete Cumhuriyet rejimile beraber en kat'i emniyet ve asayiş korumasıdır. İşte hele bu noktada Başbakan Celal Bayar'ın hiç şakası yoktur.

Hem de böyle birşey yazmağa seabimiz ve niyetimiz olmadığı halde arkadaşların verdiği vesile ile Başbakan Celal Bayar'ın bir yıllık hükümeti üzerinde işte biz de bu hasbıhali yapmış bulunduk. Kendi hükümetimiz bizim milli en büyük meselemizdir de onun için galiba!

11. Türk ve İngiliz münasebeti

11 Ağustos 1938 tarihli "Yeni sabah" İstanbul'dan

Taymis gazetesinin Türkiye hakkında hususi bir nüsha neşretmesi Türk – İngiliz münasbetlerinin dostane yürüyüşü hakkında memnuniyet ile karşılanacak bir fikir verebilir. İki taraf diplomatlarının hususi nüshadaki yazılara iştirak etmeleri buna ayrı bir ehemmiyet izafe ediyor. Mesele alelade bir reklam veya propaganda mahiyetinden çıkarak iki millet arasında teessüs etmekte ve kuvvet bulmakta olan bir tezahürü şeklini almıştır.

Gerek tarihin cereyanı gerek İngilizler arasındaki bir dostluk teessüsünü gayet tabii ve zaruri bir şekle sokmuştur, denilebilir. On dokuzuncu asrın ortalarına doğru, Rusya Çarlığı Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak için İntere'ye tekliflerde bulunduğu zaman, İngiltere'nin menfaati Osmanlı İmparatorluğunun muhafazasına lüzum göstermiştir. Rusya şarkta bütün Hıristiyanların himayesinin kendisine tevdi için Bağbıali sıkıştırdığı zaman, Çarın bu talebine mukavemet gösterilmesini tavsiye etmek İngilterenin menfaatine uygun gelmişti. Kırım muharebesinde İngiliz kuvvetleri ile Türk orduları Ruslara karşı yanyana harbettiler. Hala, Selimiyedeki bir mezarlık bizde bu silah arkadaşlığının kıymetli hatırasını yaşatır.

Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğuna zorla kabul ettirmiş olduğu Ayastofonos muahedenamesini de Lord Bea – consfild'in takip ettiği siyaset yırtmış birbirine binnisbe çok daha mutedil olan Berlin muahedenamesini ikame eylemiştir. Sonra, Abdülhamit devrinin fena idaresi, İstanbul'da müteassıp ve müstebit bir rejimin hüküm sürmesi İngiliz efkarıumumiyesini Türkiye'den yüz çevirmeye sevk etmişti. Efkari umumiye üzerine istinat mecburiyetinde bulunan İngiliz hükümeti için efkarıumumiyeyi ihmal etmeğe imkan yoktur. Daha 1876'daki Türk – Rus harbine tekaddüm eden gürültüler esnasında Bulgaristanda cereyan ettiği iddia olunan Türk mezalimi münasebetiyle Gladstone'in Türkler aleyhinde uyandırdığı düşmanlık hissi Abdülhamit devrinin zulümleri ve düşmanlarımızın propagandalarının da inzımamı ile İngiltere'yi bütün bütün aleyhimize tahrik etti. O derece ki meşrutiyet başlangıcında İngiltere'ye samimi surette gösterilen temayül bile gayet soğuk karşılanmış ve netice umumi harpte iki milletin çarpışmasına varmıştır.

Umumi harpte iki millet gerçekten bütün kuvvet ve kabiliyetleri ile çarpıştılar ve merdane çarpıştılar. Bu acı günler iki milletin birbirlerini daha yakından tanımaları ve takdir etmeleri için adeta bir imtihan devresi teşkil etmiştir. Türklerle İngilizler arasında iyi geçinme ihtimali, bilhassa Anadolu'daki milli mücadele devresinde, artık bütün bütün ortadan kalkmış zannolunabilirdi. Fakat vaziyeti soğukanlılıkla muhakeme imkanı hasıl olduğu gün, ortadan kalkmış

olan şeyin aradaki münazaa ve ihtilaf sebeplerinden ibaret olduğu görüldü. İki memleketin mukadderatına hakim olan siyaset adamları gerçekten takdire layık bir berrak görüşle vaziyeti kavradılar ve İngiliz-Türk dostluk ananesinin muvakkaten kırılmış olan halkalarını tekrar birleştirmek dirayetini izhar ettiler.

Filhakika artık Türkiye ile İngiltere arasında hiçbir ihtilafli mesele kalmamıştır. Bilakis her şey dünkü muhariplere bugün sıkı bir mesai birliği lüzumunu telkin ediyordu. Harp sonrası Avrupa'da fikri, ahlaki ve siyasi yenilikler ve değişiklikler vücutte gelmişti. Bir tarafta kızılı beyazlı otorite ve totaliter devletler peyda oluyordu. Bunlar birbirlerine karşı can düşmanı sayılacak birer ideoloji neşrettikleri halde milli hakimiyet prensibine ve parlamento rejimine sadık liberal memleketlere karşı müşterek bir düşmanlık besliyordular.

Coğrafi vaziyeti itibariyle Avrupa ve Asyanın münasebetleri üzerinde gayet hassas bir rol ifa edebilecek olan Türkiye'nin medeniyet alemi üzerinde kopan bu kasırga arasında yolunu şaşırıp bir tarafa sürüklenmiş olması büyük bir siyasi olgunluk eseridir. Türkiye kendi tarihinin, kendi tekamülünün seyrini takip ederek başa çıkardığı inkılap hareketinde şahsiyetini tamamen muhafaza etmiştir. Türk inkılabının hususiyeti inkar kabul etmeyecek kadar bariz bulunmakla beraber, bu inkılabın tenelini halkın hakimiyeti prensibi teşkil ettiği meydandadır. Sağ ve sol totaliter devletlerden geniş milli hakimiyet prensibi dolayısıyla ayrılan Türkiye İngiltere'deki ananevi parlamenter rejimi de İngiltere'deki hali ile memlekette tatbik kabiliyetinden mahrum görmüştür...

Türkiye'nin bu hususiyeti, müstakil ve muhtar bir prensibe riayet ve halk hakimiyetini kabul etmesi onu büyük liberal devletler efkarıumumiyesi için daha ziyade dost ve sempatik bir vaziyete sokmuştur.

Aynı zamanda Türkiye'nin gayet samimi bir hamle ile çağdaş fikir ve kültür cereyanlarına atılması, dahili işlerinde Avrupa mefhumlarını kabul etmesi ortaya yepyeni, kuvvetli bir devlet çıkardığı kadar medeniyet ailesi içinde yaşamağa kabiliyetli, canlı, gayretli bir milletin mevcudiyetini de cihan da ispat etmiştir. Bugün müttehit sulh ve sükun içinde, çalışkan, bütçesi mütevazin, tecavüz ve tahriklerden uzak müstakil bir Türkiye şarkta bir kuvvettir ve iyi bir kuvvettir. Bu kuvvet daima cihan sulhunu idame, mevcut muvazeneyi taviye için sarfolunacaktır. Şu halde, Şarkta ve bütün dünyada aynı ideali takip eden büyük Garp devletlerinin Türkiye'yi kendilerine en halis bir dost telakki etmeleri pek tabiidir. İşte gittikçe inkişaf eden Türk – İngiliz dostluğunu biz bu suretle anlıyor ve izah ediyoruz.

